[२०२४] ९ एस.सी.आर. ४७३ : २०२४ आयएनएससी ६८६

रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेड

वि.

बर्जर पेंट्स इंडिया लिमिटेड

(दिवाणी अपील क्रमांक १०६२० ऑफ २०२४)

१२ सप्टेंबर २०२४

[संजीव खन्ना आणि आर. महादेवन, न्या.]

विचारकरण्याजोगा मुद्दा

कलम २९ अ, लवाद व सामंजस्य अधिनियम, १९९६ अन्वये मुदतवाढीचा अर्ज लवादाचा निर्णय देण्याची मुदत संपल्यानंतर दाखल करता येईल का?

हेडनोट्स

लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ – कलम २९ ए (४) - 'समाप्ती' - व्याख्या – लवाद आणि सामंजस्य (दुरुस्ती) कायदा, २०१५ - लवाद आणि सामंजस्य (दुरुस्ती) कायदा, २०१९ - बारा महिन्यांची मुदत संपल्यानंतर किंवा वाढीव सहा महिन्यांची मुदत संपल्यानंतर ग्राह्य धरल्यास कलम २९ ए (४) आर/डब्ल्यू एस.२९ ए (५) अन्वये लवाद

चा निकाल देण्यास मुदतवाढ देण्याचा अर्ज - विविध उच्च न्यायालयांनी घेतलेली परस्परविरोधी मते:

होय, कलम २९ अ (४) आर/डब्ल्यू एस.२९ ए (५) अन्वये लवादाचा निकाल देण्याच्या मुदतीत वाढ करण्याचा अर्ज बारा महिन्यांचा कालावधी संपल्यानंतरही किंवा वाढीव सहा महिन्यांचा कालावधी संपल्यानंतरही ग्राह्य धरला जाऊ शकतो - अशा मुदतवाढीच्या अर्जांवर पुरेसे कारण आणि मुदतवाढ या तत्त्वावर निर्णय घ्यावा - दिल्ली उच्च न्यायालयाने घेतलेले मत, जम्मू-काश्मीर आणि लडाख, मुंबई, केरळ, मद्रास आणि कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाने अशोककुमार गुप्ता यांच्या बाबतीत मान्य केले - रोहन बिल्डर्समध्ये कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाचा युक्तिवाद चुकीचा आणि अस्वीकार्य आहे - कलम २९ अ (४) मधील "समाप्ती"हा शब्द कठोर शब्दकोशाचा अर्थ असलेला स्वतंत्र शब्द म्हणून वाचू नये, तर सभोवतालचे शब्द आणि अभिव्यक्ती यांच्या जोडीने वाचला पाहिजे जो कायदेविषयक हेतू दर्शवितो - "समाप्ती"या शब्दाला कायदेविषयक प्राधान्य "निलंबित"स्पष्ट आहे, कारण "निलंबित"या शब्दामुळे विसंगती आणि कायदेशीर पेच निर्माण होऊ शकतो जर कोणत्याही पक्षाने मुदतवाढीसाठी अर्ज दाखल केला नाही - "समाप्ती"हा शब्द वापरून विधिमंडळ या तत्त्वाची पुष्टी करू इच्छिते.

पक्षाची स्वायत्तता – कलम २९ अ (४) मधील "समाप्ती"हा शब्द लवादाला पदसिद्ध बनवतो, परंतु निरपेक्ष शब्दात नाही - "समाप्ती"या शब्दाचा खरा अर्थ तरतुदीच्या वाक्यरचनेच्या प्रकाशात समजून घेतला पाहिजे - "समाप्ती"या शब्दानंतर पूर्णविराम नसणे उल्लेखनीय आहे - "समाप्ती"या शब्दानंतर "तोपर्यंत"जोडणारा शब्द वापरला जातो, जो कलमाच्या पुढील भागासह पहिला भाग पात्र ठरतो, म्हणजे "जोपर्यंत न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्दिष्ट केलेली मुदत संपण्यापूर्वी किंवा नंतर मुदतवाढ दिली नाही" - "अशा प्रकारे निर्दिष्ट केलेली मुदत संपण्यापूर्वी किंवा नंतर"ही अभिव्यक्ती मुदतवाढ देण्याच्या न्यायालयाच्या अधिकाराच्या संदर्भात समजून घ्यावी लागेल - लवादाचा आदेश संपुष्टात आणणे हे याचिका दाखल न करण्याच्या अटीवर आहे मुदतवाढीचा अर्ज आणि तो टर्मिनेशन स्ट्रिक्टो सेन्सू म्हणून ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही - प्रासंगिक स्वरूपात "समाप्ती"हा शब्द कार्यवाहीकायदेशीर आणि अंतिम समाप्तीच्या टप्प्यात आल्यासारखे प्रतिबिंबित करत नाही आणि मुदतवाढीसाठी अर्ज दाखल केल्यानंतरही चालू ठेवू शकत नाही - कलम २९ ए (४) ला संकुचित आणि प्रतिबंधात्मक अर्थ देणे, मर्यादेच्या पट्टीची नकारात्मक अट समाविष्ट करून न्यायालयीन कायद्यात गुंतणे असेल, ज्याचा गंभीर परिणाम होतो - कठोर विवेचन म्हणजे कलम तसे नमूद करत नसताना कलम २९ ए अंतर्गत अर्ज दाखल करण्यासाठी एक मर्यादा कालावधी कायदेशीर करणे आणि निर्धारित करणे ठरेल - प्रतिबंधात्मक आणि संकुचित विवेचनाचे परिणाम, मोजले जातात. [परि. ९-१२, १५, १९]

कायद्यांचे विवेचन - उद्दिष्टपूर्ण विवेचनाच्या तुलनेत शाब्दिक बांधकाम - लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ – कलम २९ अ (४):

असे मत : एखाद्या कायद्याचा अर्थ लावताना अवाजवी परिणाम देणारी व्याख्या स्वीकार्य, व्यावहारिक आणि व्यावहारिक अशी इतर काही तितकीच संभाव्य रचना असेल तर ती कायद्यावर लादता कामा नये - मजकूर आणि तरतुदीचा संदर्भ या दोन्हींचा काळजीपूर्वक विचार करून व्याख्यात्मक प्रक्रिया राबवावी लागते - म्हणून, कधीकधी न्यायालय शाब्दिक बांधकाम टाळते जर त्यातून स्पष्ट अवास्तवता किंवा अन्यायकारक परिणाम दिसून येतात - एक व्याख्यात्मक प्रक्रिया कायदेशीर मजकुराचे ध्येय किंवा हेतू ओळखणे आवश्यक आहे - कलम २९ अ न्यायालयांना आवश्यकतेनुसार मुदतवाढ देण्याची लवचिकता देताना लवादाची कार्यवाही वेळेत पूर्ण करण्याची खात्री करण्याचा हेतू आहे - शब्दांमध्ये स्पष्टपणे सांगितल्याशिवाय किंवा आवश्यक नसल्यास मर्यादा कालावधी निश्चित करणे स्वीकारले जाऊ नये - मर्यादेनुसार बारचे दंडात्मक आणि घातक परिणाम होतात. [परि. ९, १३, १८]

केस लॉ चा हवाला

ईस्टर्न केमिकल्स इंडस्ट्रीज (प्रायव्हेट) लिमिटेड आणि आणखी एक विरुद्ध अशोक पेपर मिल (आसाम) लिमिटेड आणि इतर[२०२३] १५ एससीआर ८२१: २०२३ **एससीसी ऑनलाईन एससी** १६४९ **- अवलंबून होते.**

रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध बर्जर पेंट्स इंडिया लिमिटेड, **एपी/**३२८/२०२३ **- नापसंती.**

एटीसी टेलिकॉम इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध भारत संचार निगम लिमिटेड, **२०२३ : डीएचसी : ८०७८;** *वाडिया टेक्नो-इंजिनीअरिंग सर्व्हिसेस लिमिटेड विरुद्ध विवाहित निवास प्रकल्पाचे महासंचालक आणि इतर,* २०२३ **एससीसी ऑनलाइन डेल** २९९०**;** *मलकान आणि इतर विरुद्ध स्टँडर्ड चार्टर्ड इन्व्हेस्टमेंट अँड लोन (इंडिया) लिमिटेड* २०२३ **: बीएचसी-ओएस :** १४०६३ **;***हिरेन वलियाक्किल लाल आणि इतर विरुद्ध विनीत एम.व्ही. आणि इतर* २०२३ **एससीसी ऑनलाईन केर** ५१५१**;***जी.एन.पांडियन विरुद्ध एस. वासुदेवन आणि इतर,* २०२० **एससीसी ऑनलाइन मॅड** ७३७**;** *एच.पी. सिंग विरुद्ध जी.एम. उत्तर रेल्वे आणि इतर,* २०२३ **एससीसी ऑनलाइन जम्मू आणि काश्मीर** १२५५**;** *अशोक कुमार गुप्ता विरुद्ध एमडी क्रिएशन्स आणि इतर,* २०२४ **एससीसी ऑनलाइन कॅल** ६९०९ **- मंजूर.**

दक्षिण बिहार वीज वितरण कंपनी लिमिटेड विरुद्ध भागलपूर विद्युत वितरण कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड, **नागरी रिट अधिकार क्षेत्र प्रकरण क्रमांक** २०३५० **ऑफ** २०२१ **- संदर्भित.**

उद्धृत पुस्तके आणि नियतकालिके

भारतीय विधी आयोगाचा १७६ वा अहवाल.

कृत्यांची यादी[संपादन]

लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६; लवाद आणि सामंजस्य (दुरुस्ती) अधिनियम, २०१५; लवाद आणि सामंजस्य (दुरुस्ती) कायदा, २०१९; लवाद अधिनियम, १९४०.

कीवर्डची यादी

मुदतवाढ दिली; मुदतवाढीसाठी अर्ज; विस्तार अनुप्रयोग; लवादाचा निकाल देण्यासाठी मुदतवाढ देणे; लवादाचा निकाल देण्यासाठी मुदतवाढ देण्याचा अर्ज; लवादाचा निर्णय देण्याची मुदत संपली; लवादाचा आदेश संपुष्टात आणणे; 'समाप्ती'; 'टर्मिनेशन'; "निलंबित"; एक्सपायरी; लवादाचा आदेश; मर्यादेची मर्यादा; मर्यादा कालावधी; कायद्यांचे स्पष्टीकरण; शाब्दिक बांधकाम; उद्दिष्टपूर्ण व्याख्या; कठोर व्याख्या; संकुचित व्याख्या; प्रतिबंधात्मक अर्थ / व्याख्या; पुरेसे कारण.

त्यातून उद्भवलेले प्रकरण

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र:विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक २३३२० ऑफ २०२३

आंध्र प्रदेश क्रमांक ३२८/२०२३ मध्ये कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ०६.०९.२०२३ च्या निकाल व आदेशावरून.

सह

विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक २४४८९, २६९३८, २६९९०-२६९९१ आणि २७३५३/२०२३ आणि विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक १३४४, २११५, ८१३१, १२१७० आणि १३९७५-१३९७६/२०२४.

पक्षांची उपस्थिती

नकुल दिवाण, गोपाल जैन, सिद्धार्थ भटनागर, नीरज किशन कौल, श्याम दीवान, हरीन पी. रावल, सर. एड., नीरव शाह, सौम्या रॉय चौधरी, भूषण पानसे, सत्येंद्र सहारन, सात्विक चंद्रशेखर, एम. एस. उदिता सिंह, रौनक ढिल्लन, एमएस. माधवी खन्ना, ईशा मलिक, निहारिका शुक्ला, सिरिल अमरचंद मंगलदास, सम्राट सेनगुप्ता, उदयादित्य बॅनर्जी, सौम्या दत्ता, पराग चतुर्वेदी, रजत जोसेफ, दीपलक्ष्मी सुभाष मतवणकर, डॉ. रवींद्र चिंगळे, प्रीतिका द्विवेदी, कार्तिक नायर, अभिषेक मोहंती, संजय बैद, अरिंदम घोष, सुवर्णेंदु चॅटर्जी, निलय सेनगुप्ता, सुजीत बॅनर्जी, अंकित अग्रवाल, दीपक गर्ग, वनिता भार्गव, अजय भार्गव, वामिका त्रेहान, राधिका खन्ना टंडन, मेसर्स खेतान अँड केओ, उमेश कुमार खेतान, दीपक खुराना, मनाली सिंघल, निष्ठा वाधवा, संतोष सचिन, श्रेया सिंघल, दीपक रावत, मिलिंद कुमार, विकास मेहता, अपूर्व खटोर, आशिष बत्रा, सबिन मायकल जोसेफ, मधुमिता भट्टाचार्य, श्रीजा चौधरी, अनंत, सजल भारद्वाज, आंचल बसूर, इवान, ॲड. उपस्थित पक्षकारांसाठी.

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय / आदेश

<u>निर्णय :</u>

संजीव खन्ना, न्या.

परवानगी मंजूर.

2. लवाद व सामंजस्य कायदा, १९९६[1] च्या कलम २९ अ अन्वये मुदतवाढीचा अर्ज लवादाचा निर्णय देण्याची मुदत संपल्यानंतर दाखल करता येईल का, हे या सामायिक निकालात ठरविण्यात आले आहे. *रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेड* मध्ये कलकत्ता येथील उच्च न्यायालय.वि. *बर्जर पेंट्स इंडिया लिमिटेडने* [2] म्हटले आहे की, ए अँड सी कायद्याच्या कलम २९ ए (४) आणि २९ ए (५) अंतर्गत मुदतवाढीचा अर्ज लवादाच्या आदेशाची मुदत संपण्यापूर्वीच दाखल केला तरच त्यावर विचार केला जाऊ शकतो. कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, एकदा बारा महिन्यांच्या मुदतवाढीने लवादाचा आदेश संपुष्टात आला किंवा पक्षकारांनी आणखी सहा महिन्यांच्या मुदतवाढीनंतर संमती दिली तर कलम २९ अ (४) अन्वये मुदतवाढ देण्याच्या न्यायालयाच्या अधिकाराचा वापर करता येणार नाही. *दक्षिण बिहार वीज वितरण कंपनी लिमिटेड* विरुद्ध *भागलपूर वीज वितरण कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड* [3]*या*

---

1 थोडक्यात ए आणि सी कायदा

2 दिनांक ०६.०९.२०२३ रोजी निर्णीत झालेली एपी/३२८/२०२३ आणि इतर संबंधित प्रकरणे.

3 दिवाणी रिट अधिकार क्षेत्र प्रकरण क्रमांक २०३५० ऑफ २०२१ आणि इतर संबंधित प्रकरणांवर २६. ०४. २०२३ रोजी निर्णय झाला.

प्रकरणात पाटणा येथील उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने असेच मत व्यक्त केले आहे. मात्र, इतर उच्च न्यायालयांच्या निकालांनी याच्या उलट भूमिका घेतली आहे. *एटीसी टेलिकॉम इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रायव्हेट लिमिटेड* मध्ये दिल्ली उच्च न्यायालय वि. *भारत संचार निगम ल* [4] *वाडिया टेक्नो इंजिनीअरिंग सर्व्हिसेस लिमिटेड* वि. *विवाहित निवास प्रकल्पाचे महासंचालक आणि* इतर[5], आणि इतर काही प्रकरणे;[6] *निखिल एच. मलकान आणि इतर* वि. *स्टँडर्ड चार्टर्ड इन्व्हेस्टमेंट अँड लोन (इंडिया) लि.*[7] हिरेन वालियाक्किल लाल आणि इतर *प्रकरणात केरळ उच्च न्यायालय* वि. *विनीत एम.व्ही.*[8] मद्रास उच्च न्यायालय *जी.एन.पांडियन* वि. *एस. वासुदेवन आणि इतर;*[9] आणि जम्मू-काश्मीर आणि लडाख उच्च न्यायालय *एच.पी.सिंह* वि. *बारा महिन्यांची मुदत संपल्यानंतरही किंवा सहा महिन्यांची वाढीव मुदत संपल्यानंतरही लवादाच्या निर्णयाची मुदत वाढविण्याचा अर्ज पक्षकार दाखल करू शकतो*, असे

---

4 २०२३ डीएचसी:८०७८

5 एससीसी ऑनलाइन २९९०

6 *टीएस इन्फ्रास्ट्रक्चर लिमिटेड आणि अन्य* वि. *रासबिहारी ट्रेडर्स,* २०२३ एससीसी ऑनलाइन डेल८६४५ , *मेसर्स पॉवर मेच प्रोजेक्ट्स लि* .वि. *मेसर्स दूसान पॉवर सिस्टीम्स इंडिया प्रा.* २०२४ :डीएचसी :३७६९ , *केएमपी एक्सप्रेसवे लिमिटेड* वि. *आयडीबीआय बँक लि.*२०२४ एससीसी ऑनलाईन डेल२६१७ , *रिलायन्स इन्फ्रास्ट्रक्चर लिमिटेड* वि. *मध्यांचल विद्युत वितरण निगम लिमिटेड*, २०२३:डीएचसी:५७४५ एट अल

7 २०२३:बीएचसी-ओएस: १४०६३ .

8 एससीसी ऑनलाइन केर ५१५१.

9 एससीसी ऑनलाइन मॅड ७३७ .

उत्तर रेल्वे व अन्य [10] ने म्हटले आहे. अलीकडेच कलकत्ता उच्च न्यायालयाने *अशोककुमार गुप्ता विरुद्ध अशोक कुमार गुप्ता* या एकाच न्यायाधीशाच्या निर्णयात निकाल दिला.*एम. डी. क्रिएशन्स अँड अदर्स*[11] यांनी सविस्तर परीक्षण केल्यावर या मताशी सहमती दर्शविली आहे.[12]

3. खाली नमूद केलेल्या कारणांसाठी दिल्ली, जम्मू-काश्मीर आणि लडाख, मुंबई, केरळ, मद्रास या उच्च न्यायालयांनी घेतलेले मत आणि त्यानंतर कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाने *अशोककुमार गुप्ता* (सुप्रा)*मध्ये व्यक्त केलेले मत आम्ही स्वीकारतो.*तथापि, आपली कारणे स्पष्ट करण्यापूर्वी, प्रथम अ आणि क कायद्याचे कलम २९ अ उद्धृत करणे योग्य ठरेल:

> "२९-अ. लवादाच्या निर्णयाची कालमर्यादा.—(१) आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवाद वगळता इतर प्रकरणांतील निकाल कलम २३ च्या उपकलम (४) अन्वये युक्तिवाद पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत लवाद न्यायाधिकरणाद्वारे दिला जाईल:

---

10 एससीसी ऑनलाइन जम्मू आणि के १२५५

11 २०२४ एससीसी ऑनलाइन कैल ६०९०

12 या न्यायालयाने २०२४ च्या एसएलपी (सी) क्रमांक २११५ मध्ये दिवाणी अपीलात नोटीस बजावताना *रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेडमधील* सामायिक निर्णयाच्या अंमलबजावणीला स्थगिती दिली होती.(सुप्रा).

परंतु आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवादाच्या बाबतीत निर्णय शक्य तितक्या जलदगतीने देता येईल आणि कलम २३ च्या उपकलम (४) अन्वये युक्तिवाद पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत प्रकरण निकाली काढण्याचा प्रयत्न केला जाऊ शकेल.

(२) लवादाने संदर्भ दाखल केल्याच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या कालावधीत निकाल दिल्यास, लवाद न्यायाधिकरणाला पक्षकारांच्या सहमतीनुसार अतिरिक्त शुल्काची रक्कम मिळण्याचा अधिकार असेल.

(३) पक्षकार, संमतीने, उपकलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट कालावधी सहा महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी वाढवू शकतात.

(४) जर उपकलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत किंवा उपकलम (३) अंतर्गत निर्दिष्ट केलेल्या वाढीव कालावधीत निकाल दिला गेला नाही, तर न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्दिष्ट कालावधी संपण्यापूर्वी किंवा नंतर मुदतवाढ दिल्याशिवाय लवादाचे आदेश संपुष्टात येतील:

परंतु या अंतर्गत कालावधी वाढवताना

उपकलम, लवादाच्या कारणास्तव कार्यवाहीस उशीर झाल्याचे न्यायालयाला आढळल्यास, अशा विलंबाच्या प्रत्येक महिन्यासाठी लवादाचे शुल्क पाच टक्क्यांपेक्षा जास्त न करण्याचे आदेश देऊ शकतात:

परंतु पुढे असे नमूद केले आहे की, उपकलम (५) अन्वये अर्ज प्रलंबित असल्यास, त्या अर्जाचा निपटारा होईपर्यंत लवादाचे आदेश कायम राहतील:परंतु शुल्क कमी करण्यापूर्वी लवादाला सुनावणीची संधी दिली जाईल.

(५) उपकलम (४) मध्ये नमूद केलेली मुदतवाढ कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावर असू शकते आणि केवळ पुरेशा कारणासाठी आणि न्यायालयाने लादलेल्या अटी व शर्तींवर दिली जाऊ शकते.

(६) उपकलम (४) मध्ये नमूद केलेली मुदत वाढवताना, एक किंवा सर्व मध्यस्थांची बदली करणे न्यायालयास खुले असेल आणि जर एक किंवा सर्व मध्यस्थ बदलले गेले तर लवादाची कार्यवाही आधीच पोहोचलेल्या टप्प्यापासून आणि आधीच रेकॉर्डवरील पुरावे आणि सामग्रीच्या आधारे

सुरू राहील, आणि या कलमांतर्गत नेमलेल्या मध्यस्थांना (मध्यस्थांना) उपरोक्त पुरावे आणि सामग्री प्राप्त झाल्याचे मानले जाईल.

(७) या कलमांतर्गत लवादाची नेमणूक झाल्यास अशा प्रकारे पुनर्रचित लवाद हा आधी नियुक्त केलेल्या लवाद न्यायाधिकरणाच्या अनुषंगाने मानला जाईल.

(८) या कलमांतर्गत कोणत्याही पक्षकाराला प्रत्यक्ष किंवा अनुकरणीय किंमत ठोठावण्याचा अधिकार न्यायालयाला असेल.

(९) उपकलम (५) अन्वये दाखल केलेला अर्ज न्यायालयाने लवकरात लवकर निकाली काढावा आणि विरोधी पक्षाला नोटीस बजावल्याच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या कालावधीत प्रकरण निकाली काढण्याचा प्रयत्न करावा.

4. यापूर्वी लवाद कायदा, १९४० ने आपल्या पहिल्या अनुसूचीत असे नमूद केले होते की लवादाचा निर्णय संदर्भाच्या तारखेपासून चार महिन्यांच्या आत किंवा लवादाला कारवाई करण्यास बोलावलेल्या तारखेपासून चार महिन्यांच्या आत केला गेला पाहिजे. सूचनेद्वारे, किंवा त्यानंतर दिलेल्या कोणत्याही वाढीव मुदतीत[13]. लवाद

13 लवाद कायदा, १९४० च्या पहिल्या अनुसूचीतील परिच्छेद ३ मध्ये असे म्हटले आहे: .

लवादाने संदर्भ नोंदवल्यानंतर किंवा लवाद करारातील कोणत्याही पक्षकाराकडून लेखी नोटीसद्वारे किंवा न्यायालय परवानगी देईल तितक्या वाढीव कालावधीत नोटीस द्वारे कार्यवाही करण्यास सांगितल्यानंतर चार महिन्यांच्या आत आपला निर्णय द्यावा.

कायदा, १९४० च्या कलम २८ (१) नुसार मूळ मुदत संपली आहे की नाही किंवा आधीच निर्णय देण्यात आला आहे की नाही याची पर्वा न करता निकाल देण्याची मुदत वाढविण्याचा अधिकार न्यायालयाला देण्यात आला आहे. लवाद कायदा १९४० च्या कलम २८ (२) नुसार पक्षकार परस्पर संमतीने निर्णय देण्याची मुदत वाढवू शकतात.[14] कलम २९ अ लागू होण्यापूर्वी अ व क कायद्यात लवादा चा निर्णय देण्याची कालमर्यादा निश्चित केलेली नव्हती. लवाद कायदा १९४० च्या पहिल्या अनुसूची आणि कलम २८ मुळे खटला आणि विलंब होत असल्याने हे जाणूनबुजून करण्यात आले. वर उद्धृत केल्याप्रमाणे कलम २९ अ २३.१०.२०१५

---

14 "२८. निवाडा देण्यासाठी वेळ वाढविण्याचा अधिकार केवळ न्यायालयाला आहे:-

(१) न्यायालयाला योग्य वाटल्यास पुरस्कार देण्याची मुदत संपली आहे की नाही आणि पुरस्कार झाला आहे की नाही, पुरस्कार बनविण्याची वेळ वेळोवेळी वाढवू शकते.

(२) लवाद करारातील कोणतीही तरतूद ज्यामध्ये मध्यस्थ किंवा पंच करारातील सर्व पक्षांच्या संमतीशिवाय निकाल देण्याची वेळ वाढवू शकतात, ती अमान्य असेल आणि त्याचा कोणताही परिणाम होणार नाही.

पासून पूर्वलक्षी प्रभावाने २०१६[15] अधिनियम क्रमांक ३ द्वारे समाविष्ट करण्यात आले.

---

15 लवाद आणि सामंजस्य (सुधारणा) अधिनियम, २०१५ (२०१६ चा अधिनियम क्रमांक ३)*द्वारे अ आणि क कायद्यात कलम २९ अ समाविष्ट करण्यात आले* होते, ज्यात असे लिहिले होते:

"१५ . नवीन कलम २९-अ आणि २९-ब समाविष्ट करणे- मुख्य कायद्याच्या कलम २९ नंतर खालील नवीन कलमे समाविष्ट केली जातील, म्हणजे- २९-अ. लवाद च्या निर्णयाची कालमर्यादा.-

(१) लवादाने संदर्भ दाखल केल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत हा निर्णय दिला जाईल.

स्पष्टीकरण:- या उपकलमाच्या हेतूने, लवाद लवादाने ज्या तारखेला लवाद किंवा सर्व मध्यस्थांना त्यांच्या नियुक्तीची लेखी नोटीस प्राप्त झाली असेल त्या तारखेस संदर्भ प्रविष्ट केल्याचे मानले जाईल.

(२) लवादाने संदर्भ दाखल केल्याच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या कालावधीत निकाल दिल्यास, लवाद न्यायाधिकरणाला पक्षकारांच्या सहमतीनुसार अतिरिक्त शुल्काची रक्कम मिळण्याचा अधिकार असेल.

(३) पक्षकार, संमतीने, उपकलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट कालावधी सहा महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी वाढवू शकतात.

(४) जर उपकलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत किंवा उपकलम (३) अंतर्गत निर्दिष्ट केलेल्या वाढीव कालावधीत निकाल दिला गेला नाही, तर न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्दिष्ट कालावधी संपण्यापूर्वी किंवा नंतर मुदतवाढ दिल्याशिवाय लवादाचा अधिकार संपुष्टात येईल:

परंतु या उपकलमांतर्गत मुदतवाढ देताना लवादाच्या कारणास्तव कार्यवाहीस उशीर झाल्याचे न्यायालयाला आढळल्यास अशा विलंबाच्या प्रत्येक महिन्यासाठी पाच टक्क्यांपेक्षा जास्त न करता लवादाचे शुल्क कमी करण्याचे आदेश देता येतील.

(५) उपकलम (४) मध्ये नमूद केलेली मुदतवाढ कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावर असू शकते आणि केवळ पुरेशा कारणासाठी आणि न्यायालयाने लादलेल्या अटी व शर्तींवर दिली जाऊ शकते.

(६) उपकलम (४) मध्ये नमूद केलेली मुदत वाढवताना, एक किंवा सर्व मध्यस्थांची बदली करणे न्यायालयास खुले असेल आणि जर एक किंवा सर्व मध्यस्थ बदलले गेले तर लवादाची कार्यवाही आधीच पोहोचलेल्या टप्प्यापासून आणि आधीच रेकॉर्डवरील पुरावे आणि सामग्रीच्या आधारे सुरू राहील, आणि या कलमांतर्गत नेमलेल्या मध्यस्थांना (मध्यस्थांना) उपरोक्त

लवादाची कार्यवाही अनावश्यक स्थगिती आणि विलंब न करता पूर्ण व्हावी, हा लवाद आणि सामंजस्य (दुरुस्ती) कायदा, २०१५ चा उद्देश आहे.

5. कलम २९ अ मध्ये लवादाचा निर्णय देण्यासाठी दोन कालमर्यादा निश्चित करण्यात आल्या आहेत. प्रथम, कलम २९ अ (१) नुसार बारा महिन्यांच्या कालावधीत लवादाने निर्णय द्यावा. दुसरे म्हणजे, कलम २९ अ (३) नुसार पक्षकार संमतीने बारा महिन्यांपेक्षा जास्त, सहा महिन्यांच्या अतिरिक्त कालावधीपर्यंत पुरस्कार देण्याची मुदत वाढवू शकतात. पक्षकारांच्या संमतीनेही सहा महिन्यांपेक्षा जास्त मुदतवाढ दिली जात नाही. लवाद आणि सामंजस्य (सुधारणा) कायदा, २०१९ (२०१९ चा अधिनियम क्रमांक ३३)[16], नुसार कलम २९ ए (१) अंतर्गत लवाद निर्णय देण्याची

पुरावे आणि सामग्री प्राप्त झाल्याचे मानले जाईल.

(७) या कलमांतर्गत लवादाची नेमणूक झाल्यास अशा प्रकारे पुनर्रचित लवाद हा आधी नियुक्त केलेल्या लवाद न्यायाधिकरणाच्या अनुषंगाने मानला जाईल.

(८) या कलमांतर्गत कोणत्याही पक्षकाराला प्रत्यक्ष किंवा अनुकरणीय किंमत ठोठावणे न्यायालयासाठी खुले असेल.

(९) उपकलम (५) अन्वये दाखल केलेला अर्ज न्यायालयाने लवकरात लवकर निकाली काढावा व विरोधी पक्षाला नोटीस बजावल्याच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या कालावधीत प्रकरण निकाली काढण्याचा प्रयत्न करावा. ”

16 लवाद आणि सामंजस्य (सुधारणा) कायदा, २०१९ (अधिनियम क्र. ३३ ऑफ २०१९) ज्यात लिहिले आहे:

"६ कलम २९-अ मध्ये सुधारणा:- मुख्य कायद्याच्या कलम २९-अ मध्ये उपकलम (१) साठी खालील उपकलमची जागा घेतली जाईल, म्हणजे:-

(१)आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवाद वगळता इतर प्रकरणांतील निकाल कलम २३ च्या उपकलम (४) अन्वये युक्तिवाद पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत लवाद न्यायाधिकरणाने करावा.परंतु आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवादाच्या बाबतीत निर्णय शक्य तितक्या जलदगतीने देता येईल आणि कलम २३ च्या उपकलम (४) अन्वये युक्तिवाद पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांच्या कालावधीत प्रकरण निकाली काढण्याचा प्रयत्न करता येईल.(ब) उपकलम (४) मध्ये तरतुदीनंतर खालील तरतुदी टाकल्या जातील, म्हणजे:-

'उपकलम (५) अन्वये अर्ज प्रलंबित असेल, तर त्या अर्जाचा निपटारा होईपर्यंत लवादाचे आदेश कायम राहतील.परंतु शुल्क कमी करण्यापूर्वी लवादाला सुनावणीची संधी दिली जाईल.

कालमर्यादा आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवादाला लागू होत नाही. २०१९ च्या अधिनियम क्रमांक ३३ ने केलेल्या दुरुस्तीनुसार, अ आणि क कायद्याच्या कलम २३ (४) अंतर्गत युक्तिवाद पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून बारा महिन्यांचा कालावधी सुरू होतो.यापूर्वी कलम २९ ए (१) मध्ये असे नमूद केले होते की बारा महिन्यांचा कालावधी लवाद न्यायाधिकरणाने संदर्भावर प्रवेश केल्याच्या तारखेपासून सुरू होईल. कलम २९ अ (२) मध्ये म्हटले आहे की, सहा महिन्यांच्या आत निकाल दिल्यास लवाद न्यायाधिकरणाला पक्षकारांच्या सहमतीनुसार अतिरिक्त शुल्क म्हणून ही रक्कम मिळण्याचा अधिकार असेल.

6. कलम २९ अ (४) ही अशी तरतूद आहे ज्याचा अर्थ लावणे आवश्यक आहे. त्यात म्हटले आहे की, बारा किंवा अठरा[17] महिन्यांच्या ठराविक कालावधीत निकाल न दिल्यास लवाद न्यायाधिकरणाचे आदेश

7. कलम २९ अ (५) मध्ये असे म्हटले आहे की, लवादाच्या प्रक्रियेतील पक्षकार निर्णय देण्यासाठी मुदतवाढ मिळावी म्हणून न्यायालयात अर्ज दाखल करू शकतो. कलम २९ अ (४) मधील दुसर् या तरतुदीनुसार, कलम २९ अ (५) अन्वये मुदतवाढीचा अर्ज दाखल झाला असेल आणि प्रलंबित असेल, तर लवादाचे आदेश अर्जाचा

---

17 यात कलम २९ अ (१) अन्वये बारा महिन्यांचा कालावधी आणि कलम २९ अ (३) अन्वये सहा महिन्यांचा वाढीव कालावधी यांचा समावेश आहे.

निपटारा होईपर्यंत कायम राहतील. त्यामुळे कलम २९ अ (४) मधील दुसरी तरतूद, विशिष्ट आदेशाद्वारे, कलम २९ अ (५) अन्वये न्यायालयासमोर मुदतवाढीचा अर्ज प्रलंबित असताना लवादाची कार्यवाही सुरू ठेवण्यास अनुमती देते. शेवटी, मुदतवाढ केवळ 'पुरेशा कारणास्तव'आणि न्यायालयाने घातलेल्या अटी व शर्तींवर च न्यायालयाकडून दिली जाणार आहे. आम्ही शेवटचा पैलू आणि हे विवेचन का श्रेयस्कर आहे याबद्दल तपशीलवार सांगू. सर्वप्रथम, आपण *रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेडमधील* गुणोत्तर आणि युक्तिवाद पाहू. (सुप्रा).

8. रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रा.लि.चे *गुणोत्तर व तर्कशास्त्र चा गाभा.* (सुप्रा) कलम २९ अ (४) मधील "समाप्ती"या शब्दाच्या वापरावर आधारित आहे. भारतीय विधी आयोगाच्या १७६ व्या अहवालातील शिफारशींवर हा निर्णय अवलंबून आहे, ज्यात 'निलंबित'हा शब्द वापरण्याची सूचना करण्यात आली होती. "समाप्ती"आणि "निलंबित"या शब्दांची सांगड घालताना असे लक्षात येते की "समाप्ती"या शब्दाचा वापर विशिष्ट कालावधी संपल्यानंतर लवाद न्यायाधिकरणाचा आदेश संपुष्टात आणण्याचा कायदेशीर हेतू दर्शवितो. त्यामुळे जनादेश संपुष्टात आल्यावर लवाद न्यायाधिकरण आपले कार्य करण्यास अक्षम ठरते, असे युक्तिवादात नमूद करण्यात आले आहे. त्याच धर्तीवर, आपल्यासमोर असा युक्तिवाद केला जातो की, एक पक्ष म्हणून आणि अ व क कायद्याच्या कलम १४, १५, २९ अ आणि ३२

च्या अनुषंगाने, एखाद्या पक्षकाराने सुरुवातीचा बारा महिन्यांचा कालावधी किंवा वाढीव सहा महिन्यांचा कालावधी संपण्यापूर्वी लवाद निर्णय देण्यासाठी मुदतवाढीसाठी अर्ज दाखल केला पाहिजे.

9. आमच्या मते, वरील युक्तिवाद भ्रामक आणि अस्वीकार्य आहे. भाषा हे विचार आणि हेतू व्यक्त करण्याचे साधन म्हणून काम करते.[18] शब्दांचे निरनिराळे अर्थ आणि अर्थ असू शकतात; त्यामुळे मजकूर आणि तरतुदीचा संदर्भ या दोन्हींचा काळजीपूर्वक विचार करून व्याख्यात्मक अभ्यास केला पाहिजे. त्यामुळे काही वेळा न्यायालय शाब्दिक बांधकामाला टाळाटाळ करते, जर त्यातून स्पष्ट अवास्तवता किंवा अन्यायकारक परिणाम दिसून येत असतील.[19]

10. कलम २९ अ (४) मधील "समाप्ती"हा शब्द वरील तरतुदीच्या संदर्भात वाचावा लागेल.[20] तो कडक शब्दकोशाचा अर्थ असलेला एक वेगळा शब्द म्हणून वाचू नये, तर आजूबाजूच्या शब्द आणि अभिव्यक्तींच्या संयोजनात वाचला पाहिजे ज्याला मान्यता आणि विचाराची आवश्यकता आहे. यावरून कायदेविषयक हेतू स्पष्ट

---

18 *ओसवाल ॲग्रो मिल्स लिमिटेड व इतर* वि. *केंद्रीय उत्पादन शुल्क व इतर कलेक्टर*, १९९३ सुप (३) एससीसी ७१६.

19 *बाबू मनमोहन दास शहा आणि लेखक* वि. - *बिशुन दास*, (1967) 1 एससीआर 836.

20 रेनेसां हॉटेल होल्डिंग्ज इंक *मधील हे कोर्ट.*वि. *बी. विजया साई आणि इतर*, (2022) 5 एससीसी 1 मध्ये 66 वर असे म्हटले आहे की त्यामुळे कायद्यातील तरतुदींचा अन्वयार्थ लावताना शाब्दिक विवेचनाचा प्रासंगिक विवेचनाशी मेळ घालणे आवश्यक आहे, हा ढोंगी कायदा आहे. या कायद्याकडे एकंदरीत पाहिले पाहिजे आणि प्रत्येक कलम, प्रत्येक कलम, प्रत्येक वाक्यांश आणि प्रत्येक शब्द म्हणजे काय आहे आणि संपूर्ण कायद्याच्या योजनेत बसते असे सांगण्यासाठी डिझाइन केले ले आहे हे शोधले पाहिजे. कायद्याचा कोणताही भाग आणि कायद्याचा कोणताही शब्द स्वतंत्रपणे समजू शकत नाही.

होतो. दुसरं म्हणजे, "निलंबन"ऐवजी "समाप्ती"या शब्दाला कायदेविषयक प्राधान्य स्पष्ट आहे, कारण कोणत्याही पक्षाने मुदतवाढीसाठी अर्ज दाखल केला नाही तर "निलंबन"या शब्दामुळे .

11. कलम २९ अ (४) मधील "समाप्ती"हा शब्द लवाद न्यायाधिकरणाला *पदसिद्ध* बनवतो, परंतु निरपेक्ष शब्दात नाही. तरतुदीतील वाक्यरचनेच्या प्रकाशात 'समाप्ती'या शब्दाचा खरा अर्थ समजून घेतला पाहिजे."समाप्ती"या शब्दानंतर पूर्णविराम नसणे लक्षणीय आहे. "समाप्ती"या शब्दानंतर "तोपर्यंत"जोडणारा शब्द वापरला जातो, जो पहिल्या भागाला कलमाच्या पुढील भागाशी पात्र ठरवतो, म्हणजेच "जोपर्यंत न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्दिष्ट कालावधी संपण्यापूर्वी किंवा नंतर मुदतवाढ दिली नाही."अभिव्यक्ती "आधी" किंवा अशा प्रकारे निर्दिष्ट केलेली मुदत संपल्यानंतर"मुदतवाढ देण्याच्या न्यायालयाच्या अधिकाराच्या संदर्भात समजून घ्यावे लागेल.

12. त्यानुसार, लवादाचा आदेश रद्द करणे हे मुदतवाढीचा अर्ज दाखल न करण्याच्या अटीवर सशर्त आहे आणि ते टर्मिनेशन *स्ट्रिक्टो सेन्सू* मानले जाऊ शकत नाही. प्रासंगिक स्वरूपात "समाप्ती"हा शब्द कार्यवाहीकायदेशीर आणि अंतिम टप्प्यात आल्यासारखा समाप्तीचे प्रतिबिंबी त करत नाही आणि मुदतवाढीसाठी अर्ज

दाखल केल्यानंतरही चालू राहू शकत नाही. त्यामुळे कलम २९ अ (४) अन्वये समाप्ती दगडी किंवा निरंकुश स्वरूपाची नसते.[21]

13. व्याख्यात्मक प्रक्रियेने कायदेशीर मजकुराचे ध्येय किंवा हेतू ओळखणे आवश्यक आहे.[22] कलम २९ अ चा हेतू लवादाची कार्यवाही वेळेत पूर्ण करणे आणि न्यायालयांना आवश्यकतेनुसार मुदतवाढ देण्याची लवचिकता देणे हा आहे. मर्यादेचा कालावधी ठरविणे, शब्दात स्पष्टपणे सांगितल्याशिवाय किंवा आवश्यक असल्याशिवाय, स्वीकारले जाऊ नये. मर्यादेनुसार बारचे दंडात्मक आणि घातक परिणाम होतात. ***नॉर्थ*** ***ईस्टर्न केमिकल्स इंडस्ट्रीज (प्रायव्हेट) लिमिटेड आणि अशोकपेपर मिल (आसाम) लिमिटेड आणि अन्य एका न्यायालयाने*** [23]असे निरीक्षण नोंदवले:

> "जेव्हा कोणतीही मर्यादा निश्चित केली जात नाही तेव्हा न्यायालयाने विधिमंडळाच्या शहाणपणाची जागा स्वतःहून घेणे आणि एक मर्यादा प्रदान करणे अयोग्य ठरेल, विशेषत: योग्य कालावधीनुसार."

ज्या प्रकरणांमध्ये विधिमंडळाने तसे करण्यास टाळाटाळ केली आहे, अशा प्रकरणांमध्ये मर्यादांचा विशिष्ट कालावधी निश्चित करण्यापासून न्यायालयांनी

---

21 *सुप्रा* नोट ११

22 *शैलेश धीरज* वि. *मोहन बालकृष्ण लुल्ला*, (२०१६) ३ एससीसी ६१९.

23 [2023] 15 एससीआर 821: 2023 एससीसी ऑनलाइन एससी 1649।

सावध गिरी बाळगली पाहिजे.[24] जर आपण कलम २९ अ (४) ला संकुचित आणि प्रतिबंधात्मक अर्थ दिला, तर आम्ही मर्यादेच्या पट्टीची नकारात्मक अट समाविष्ट करून न्यायालयीन कायद्यात गुंतणार आहोत, ज्याचा गंभीर परिणाम होतो. अशा विवेचनामुळे कायद्याची व्याप्ती व्यापक करण्यासाठी शब्दांची भर पडेल आणि कायद्यात सुधारणा किंवा पुनर्लेखन होईल. जर विधिमंडळाला असा निकाल द्यायचा असेल तर ते कायद्यात नमूद करू शकले असते की - "लवादाची मुदत संपण्यापूर्वी अर्ज दाखल केला तरच न्यायालय मुदतवाढ देऊ शकते, नंतर नाही". खरे तर कायद्यात "मुदत संपल्यानंतर"हे वाक्य वापरण्याची गरजच भासली नसती.

दुसर् या शब्दांत, कठोर व्याख्या म्हणजे कलम २९ ए अंतर्गत अर्ज दाखल करण्यासाठी कायदेशीर आणि मर्यादा कालावधी निश्चित करणे आहे, जेव्हा कलम स्पष्टपणे असे नमूद करत नाही. किंबहुना तरतुदीची अभिव्यक्ती आणि हेतू याच्या उलट आहे.

14. आमच्या मते, प्रतिबंधात्मक विवेचनामुळे कठोरता, अडथळे आणि गुंतागुंत निर्माण होईल. कलम २९ अ (३) अन्वये संमतीने सहा महिन्यांची मुदतवाढ मिळण्याची शक्यता असूनही बारा महिन्यांची लवादाची मुदत संपली

---

24 *अजायब सिंग* वि. *सरहिंद सहकारी विपणन-सह-प्रक्रिया सेवा सोसायटी लिमिटेड आणि इतर*, (१९९९) ६ एससीसी ८२

नसतानाही पक्षकाराला न्यायालयात धाव घ्यावी लागणार आहे. संकुचित विवेचणामुळे ए अँड सी कायद्यांतर्गत[25] दोषविरहित पक्षाला नव्याने संदर्भ देऊन किंवा लवादाची नेमणूक करून अतिरिक्त आव्हान उभे राहते[26] ज्यामुळे लवादाला सोयीस्कर होण्याऐवजी अडथळा निर्माण होतो. *विधिमंडळाने २०१५ च्या दुरुस्तीनुसार खटल्यांचा निपटारा जलद गतीने आणि खटल्यांचा खर्च कमी करून लवाद ही पक्षकारकेंद्रित प्रक्रिया म्हणून कल्पना* केली आहे. [27]संकुचित विवेचन प्रतिकूल ठरेल. भारतीय विधी आयोगाच्या १७६ व्या अहवालात केलेल्या खालील निरीक्षणांमध्ये हा हेतू योग्यरित्या टिपला गेला आहे -

> २.२१.१ (...) परंतु मुदतवाढीची तरतूद वगळल्याने आणि त्यामुळे कोणतीही कालमर्यादा नसल्यामुळे आणखी एक समस्या निर्माण झाली आहे, ती म्हणजे १९९६ च्या कायद्यानुसारही लवादासमोर निकाल

---

25 जेव्हा ए आई सी अधिनियमाच्या कलम २९ ए अन्वये कार्यवाही समाप्त होते आणि पक्षकारांना कायदेशीर उपाय उपलब्ध होतो त्या कायदेशीर परिणामांची आम्ही तपासणी केलेली नाही आणि त्यावर निर्णय दिलेला नाही.

26 इंटरप्ले बिटविन आर्बीट्रेशन ॲग्रीमेंटस् अन्डर आर्बीट्रेशन अँड कन्सीलिएशन ॲक्ट, १९९६ अँड स्टॅम्प ॲक्ट, १८९९, (२०२४) ६ एससीसी १ या प्रकरणात परि. ९४ मध्ये या न्यायालयाने असा निर्णय दिला की,

> लवाद अधिनियम हा आधुनिक लवाद तत्वांचे प्रतिनिधित्व करतो, ज्याद्वारे तटस्थ त्रयस्थ लवाद प्राधिकरणाद्वारे, ज्याचा निर्णय अंतिम व पक्षकारांवर बंधनकारक असतो, त्याद्वारे पक्षकारांमधील वादाचे परस्पर इच्छेने निराकरण होते. लवाद अधिनियमाद्वारे पक्षकारांना लवाद कार्यवाहीची आखणी करता येते, ज्यामुळे लवाद कार्यवाहीत परिणामकारकता आणि जलदता येते. एक कारण असे आहे की, उद्योग आणि वाणिज्यिक संस्था लवादास प्राधान्य देतात कारण त्यामुळे कंटाळवाणी न्यायिक कार्यवाही टाळता येते, जी बरेचदा महागडी, गुंतगुंतीची आणि असमाप्य असते. (..) भारतातील आधुनिक लवाद प्रक्रियेची तत्वे अंमलात आणणाऱ्या पद्धतीने लवाद अधिनियमाची अर्थउकल करणे हे या न्यायालयाचे कर्तव्य आहे."

27 कलम २९ ए समाविष्ट करणाऱ्या लवाद आणि समेट अधिनियम, (सुधारणा) विधेयक, २०१५ चे उद्देश्य आणि कारणे यांचे विवरण पहा.

देण्यास उशीर होत आहे. एक मत असे आहे की पुरस्कार मंजूर करण्यासाठी कालमर्यादेची तरतूद नसल्यामुळे हे घडले आहे.

२.२१.३ (..) केवळ न्यायालयाच्या मुदतवाढीच्या अधीन राहून ही कालमर्यादा अधिक वास्तववादी ठरू शकते. एकाच लवादात पाच वर्षे ते चौदा वर्षांपर्यंतचा विलंब आयोगाच्या निदर्शनास आला आहे. लवादाच्या या दिरंगाईचा संदर्भ सर्वोच्च न्यायालयानेही दिला आहे. इथे मुद्दा असा आहे की लवादाच्या प्रक्रियेदरम्यान न्यायालयाचा हस्तक्षेप नसलेल्या प्रकरणांमध्येही हा विलंब होत आहे. कालमर्यादा काढून टाकण्याचे स्वतःचे विपरीत परिणाम होत आहेत. मुदतवाढीसाठीचे अर्ज लवकर निकाली काढण्याची तरतूद असू शकते, जर एक महिन्याची मुदत निश्चित करणारी तरतूद वगळण्याचे हे एक कारण असेल. पक्षकारांना एक वर्षाची मुदतवाढ देण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते. मुदतवाढीचा अर्ज प्रलंबित असल्याने लवादाची कार्यवाही सुरू ठेवण्यास परवानगी देण्याचा आमचा प्रस्ताव आहे.

२.२१.४ (..) म्हणून विधी आयोगाच्या ७६ व्या अहवालात केलेल्या शिफारशीची अंमलबजावणी लवादांनी संदर्भ प्रविष्ट केल्यानंतर किमान एक वर्षाच्या आत निकाल देणे आवश्यक आहे, या सुधारणेसह अंमलात आणण्याचा प्रस्ताव आहे. सुरुवातीचा कालावधी एक वर्षाचा असेल. त्यानंतर, पक्षकार, संमतीने हा कालावधी जास्तीत जास्त आणखी एका वर्षापर्यंत वाढवू शकतात. परस्पर संमतीने मान्य केलेल्या एक वर्षापेक्षा अधिक कालावधीनंतर न्यायालयाला मुदतवाढ द्यावी लागणार आहे. मुदतवाढीचे अर्ज महिनाभरात निकाली काढायचे

आहेत. मुदतवाढ देताना न्यायालय दंड आकारू शकते आणि न्यायाधिकरणाने अनुसरण करावयाची भविष्यातील प्रक्रिया देखील सूचित करू शकते. त्यामुळे वर नमूद केलेल्या मुदतीपलीकडे आणखी मुदतवाढ न्यायालयाने द्यावी, अशी आणखी एक अट असेल. विधी आयोगाने यापूर्वी केलेल्या शिफारशीनुसार मुदतवाढीच्या अधिकारावर मर्यादा सुचविण्यास आमचा कल नाही. अशी प्रकरणे असू शकतात जिथे कोर्टाला वाटते की २४ महिन्यांपेक्षा जास्त आवश्यक आहे. वरची मर्यादा ठरविण्याचे काम न्यायालयावर सोडले जाऊ शकते. २४ महिन्यांच्या पुढे पक्षकार संमतीने किंवा लवाद न्यायाधिकरणाला ही मुदत वाढवता येणार नाही, अशी तरतूद केली पाहिजे. याबाबत न्यायालयाचा आदेश आवश्यक असणार आहे. परंतु मुदतवाढीच्या अर्जांचा निपटारा करण्यास विलंब झाल्यास लवादाला अडथळा येऊ नये, यासाठी आम्ही लवादाला अर्जाचा निपटारा होईपर्यंत सुरू ठेवण्यास परवानगी देण्याचा प्रस्ताव ठेवतो.

२.२१.५ (..) येथे आणखी एक महत्त्वाचा पैलू असा आहे की, सुरुवातीच्या एका वर्षापेक्षा अधिक विलंब झाला आणि पक्षकारांनी मान्य केलेला कालावधी (आणखी एक वर्षाचा कालावधी असेल) आणि न्यायालयाने दिलेल्या मुदतवाढीचा कालावधीही असेल तर लवादाची कार्यवाही संपुष्टात आणण्यात काहीच अर्थ नाही. पुरस्कार मिळेपर्यंत ते सुरू ठेवावेत, असा आमचा प्रस्ताव आहे. बर् याच पुराव्यांनंतर अशा प्रकारच्या बरखास्तीचा पक्षकारांचा वेळ आणि पैसा वाया जाऊ शकतो. किंबहुना, जर ही कारवाई संपुष्टात येणार असेल

आणि दावेदाराला स्वतंत्र खटला दाखल करायचा असेल, तर अशा परिस्थितीला कव्हर करण्यासाठी कलम ४३ (५) मध्ये दुरुस्ती करून त्याची चूक नसेल तर लवादाच्या कार्यवाहीत घालवलेला कालावधी वगळणेही आवश्यक ठरेल. पण या समस्येवर चांगला तोडगा निघेल, असे आयोगाचे मत आहे. त्यामुळे वरील दिरंगाई झाली असली तरी शेवटी लवादाचा निकाल दिला जावा, असा आयोगाचा प्रस्ताव आहे. यापुढे विलंब होऊ नये म्हणून आयोगाने असा प्रस्ताव ठेवला आहे की सुरुवातीचा एक वर्षाचा कालावधी आणि पक्षकारांनी मान्य केलेला पुढील कालावधी (जास्तीत जास्त एक वर्षाच्या अधीन) संपल्यानंतर लवादाची कार्यवाही जवळजवळ स्थगित होईल आणि कार्यवाहीतील कोणत्याही पक्षकाराने मुदतवाढीसाठी न्यायालयात अर्ज दाखल करताच ती पुन्हा सुरू होईल. कोणत्याही पक्षकाराने अर्ज दाखल केला नाही, तर लवाद न्यायाधिकरण न्यायालयाकडे मुदतवाढ मागू शकते. अर्ज दाखल झाल्यापासून लवादाची कार्यवाही सुरू ठेवता येईल. जेव्हा न्यायालय मुदतवाढीच्या अर्जावर सुनावणी घेईल, तेव्हा खर्चाच्या कोणत्याही आदेशाच्या अधीन राहून मुदतवाढ देईल आणि लवाद न्यायाधिकरणासमोर भविष्यातील प्रक्रियेचे वेळापत्रक निश्चित करेल. प्रारंभी मुदतवाढ देऊन लवादासमोर कालमर्यादा निश्चित करण्याचा आदेश दिला जाईल आणि निकाल मिळेपर्यंत पुढील आदेश देत राहणार आहे. या प्रक्रियेमुळे शेवटी पुरस्कार मंजूर होईल, याची खात्री होईल.

15. *रोहन बिल्डर्स (इंडिया) प्रा.* (सुप्रा) अधोरेखित करते की मुदतसंपल्यानंतर मुदतवाढ अर्जास परवानगी दिल्यास दुष्ट पक्षकारांना प्रोत्साहन मिळेल आणि पुरस्कारची कालमर्यादा निष्प्रभ होईल. मात्र, कलम २९ अ (५) अन्वये मुदतवाढ देण्याचा न्यायालयाचा अधिकार केवळ अशा मुदतवाढीचे पुरेसे कारण असलेल्या प्रकरणांमध्येच वापरला जाणार आहे. अर्ज दाखल केल्यावर यांत्रिक पद्धतीने अशी मुदतवाढ दिली जात नाही. कायद्याच्या संदर्भात न्यायालयाचा न्यायालयीन विवेक कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर करणार् या किंवा क्षुल्लक किंवा खोडसाळ अर्ज करणार् या कोणत्याही पक्षाविरूद्ध प्रतिबंधक म्हणून कार्य करतो. शिवाय मुदतवाढ देताना न्यायालय अटी व शर्ती लागू करू शकते. लवाद न्यायाधिकरणाकडूनही विलंब सहन केला जात नाही.[28] कलम २९ अ (४) मधील पहिल्या तरतुदीनुसार लवादाच्या लवादाला होणाऱ्या प्रत्येक महिन्याच्या विलंबासाठी पाच टक्क्यांपर्यंत शुल्क कपात करण्याची मुभा आहे.

16. शेवटी, कलम २९ ए (६) "समाप्ती"या अभिव्यक्तीच्या संकुचित अर्थाचे समर्थन करत नाही. कलम २९ अ (४) अन्वये मुदतवाढीच्या अर्जावर निर्णय देताना न्यायालय एक किंवा सर्व मध्यस्थांची बदली करू शकते, असे त्यात म्हटले आहे. कलम २९ अ (७) मध्ये असे म्हटले आहे की, जर नवीन मध्यस्थाची नियुक्ती केली

---

28 *सुप्रा* नोट १०.

गेली तर पुनर्रचित लवाद लवाद आधी नियुक्त केलेल्या लवाद न्यायाधिकरणाच्या अनुषंगाने मानला जाईल. यामुळे मध्यस्थ नियुक्तीसाठी अ व क कायद्याच्या कलम ११ अन्वये नव्याने अर्ज दाखल करण्याची गरज नाही. मध्यस्थांची बदली झाल्यास लवादाची कार्यवाही आधीच पोहोचलेल्या टप्प्यापासून सुरू होईल. आधीच रेकॉर्डवर असलेले पुरावे किंवा साहित्य नव्याने स्थापन झालेल्या न्यायाधिकरणाला प्राप्त झाल्याचे मानले जाते. वरील तरतुदी लवाद प्रक्रियेत कार्यक्षमता आणि सुसूत्रता आणण्याचा वैधानिक हेतू अधोरेखित करतात. कलम २९ अ (८) आणि २९ अ (९) मध्येही हा हेतू दिसून येतो. कलम २९ अ (८) नुसार न्यायालयाला पक्षकारांवर प्रत्यक्ष किंवा अनुकरणीय खर्च लादण्याचा अधिकार आहे. शेवटी, कलम २९ अ (९) नुसार उपकलम (५) अन्वये मुदतवाढीचा अर्ज दाखल केल्याच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत निकाली काढणे आवश्यक आहे.

17. कलम २९ अ (४) मधील दुसऱ्या तरतुदीनुसार उपकलम (५) अन्वये अर्ज प्रलंबित असल्यास लवादाचे आदेश कायम राहतात. तथापि, लवादाच्या मुदतवाढीच्या अर्जावर उपकलम (५) नुसार न्यायालय निर्णय घेईल आणि उपकलम (६) ते (८) लागू केले जाऊ शकते. हा निकाल देण्याची मुदत वाढविण्याचा अधिकार न्यायालयाकडे आहे, लवादाकडे नाही. त्यामुळे लवाद न्यायाधिकरण करू शकते.

अ व क कायद्याच्या कलम २९ अ (५) अन्वये केलेला अर्ज न्यायालयात *न्यायप्रविष्ट* होईपर्यंत निकाल देऊ नये. एखाद्या प्रकरणात, लवादाच्या मुदतवाढीचा अर्ज प्रलंबित असताना निकाल दिला जातो, तरीही न्यायालयाने उपकलम (५) अंतर्गत अर्जावर निर्णय घ्यावा आणि जेथे निकाल दिला गेला असेल तेथे आवश्यक आणि न्याय्य असेल तेव्हा उपकलम (६) ते (८) किंवा ए आणि सी कायद्याच्या कलम २९ ए (४) मधील पहिली आणि तिसरी तरतूद लागू केली जाऊ शकते.

18. एखाद्या कायद्याचा अर्थ लावताना आपण एखाद्या कायद्याला किंवा नियमाला अर्थपूर्ण जीवन देण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे आणि अव्यवहार्य किंवा अव्यवहार्य परिस्थिती उद्भवणारे परिणाम टाळले पाहिजेत.[29] अवाजवी परिणाम देणारी व्याख्या स्वीकार्य, व्यावहारिक आणि व्यावहारिक अशी आणखी काही तितकीच संभाव्य बांधकामे असतील तर ती कायद्यावर लादली जाऊ नये.

19. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने आम्ही असे मानतो की कलम २९ अ (४) अन्वये लवादाचा निकाल देण्याकरिता कलम २९ अ (५) अन्वये मुदतवाढ देण्याचा अर्ज बारा महिन्यांची मुदत संपल्यानंतरही किंवा वाढीव सहा महिन्यांचा कालावधी संपल्यानंतरही ग्राह्य धरला जातो. अशा मुदतवाढीच्या अर्जावर

---

29 *फ्रँकलिन टेम्पलटन ट्रस्टी सर्व्हिसेस (पी) लिमिटेड आणि अन्य व्ही. अमृता गर्ग आणि इतर*, (२०२१) ६ एससीसी ७३६ .

२१ *फ्रँकलिन टेम्पलटन ट्रस्टी सर्व्हिसेस (पी) लिमिटेड आणि अन्य व्ही. अमृता गर्ग आणि इतर*, (२०२१) ६ एससीसी ७३६ . निर्णय देताना न्यायालय पुरेसे कारण आणि निर्णयाच्या परिच्छेद १५ मधील आमच्या निरीक्षणांद्वारे मार्गदर्शन करेल.

20. त्यानुसार आम्ही वरील शब्दांत प्रश्नाचे उत्तर देतो. अंतिम सुनावणी आणि निपटारा करण्यासाठी ३०.०९.२०२४ पासून सुरू होणाऱ्या आठवड्यात अपीलसूचीबद्ध करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

खटल्याचा निकाल : अंतिम सुनावणी आणि निपटारा करण्यासाठी अपील सूचीबद्ध केले जाईल.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वार हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापूरता मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही करणाकरीता कराता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन विश्वासनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पआदन आणि अमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.